

Sosyal Bilimlerin Kıyısında Entelektüel Bir Alan: İktisadi Düşünce

Adem Levent*

Öz

Modern dönemde spekülâtif felsefenin bilime evrilmesinin doğal sonucu olarak iktisat özelinde mekanikleşme yaşanmaktadır. Söz konusu mekanikleşme tecrübesi, iktisatta diğer sosyal bilimlere nazaran daha erken dönemlerde ve daha profesyonel bir tarzda gerçekleşmektedir. Heterodoks iktisat okulları mekanikleşmeye meydan okumaktadırlar, çünkü heterodoks iktisat okulları hem disiplinin araştırma nesnesini genişletme ve bizzat iktisadi olan üzerine düşünme hem de iktisat ile diğer sosyal bilimler arasında diyalog kurma iddiasındadırlar. Bu iki iddianın görüldüğü çaba iktisadi düşüncedir ve iktisadi düşüncenin belirginleşmesine katkı sunan hermeneutik yöntemdir. Hermeneutik yöntem iktisadi felsefi olana doğru götürürken disiplinin araştırma nesnesini genişletir ve disiplinin sosyal bilimler içerisinde tarihsel olarak kavranmasına imkân sunar. Bu çalışmada iktisat ve hermeneutik ilişkisi Thorstein Veblen ve Ludwig Lachmann özelinde incelenecektir. İktisat disiplininin sosyal bilimler içerisinde ayrıcalıklı bir yer edinmesi ancak hermeneutik yöntemi de içeren iktisadi düşünceye bağlıdır.

Anahtar Kelimeler: İktisadi Düşünce, Entelektüel Tarih, Hermeneutik, Metodolojik Emperyalizm.

An Intellectual Field on the Edge of Social Sciences: Economic Thought

Abstract

In the modern period, mechanization is experienced in economics as a natural consequence of the evolution of speculative philosophy into science. This mechanization experience in economics occurs in earlier periods and more professional manner compared with other social sciences. Heterodox economics schools challenge mechanization, because heterodox economics schools claim to expand the research object of the discipline and think about what is economic, as well as to establish a dialogue between economics and other social sciences. These two claims are seen as economic thought and it is hermeneutical method that contributes to the clarification of economic thought. The hermeneutic method expands the research object of the discipline as it leads to the philosophical one, and allows the historical discovery of the discipline within the social sciences. In this study, the relationship between economics and hermeneutics will be examined from the perspective of Ludwig Lachmann and Thorstein Veblen. That economics can have a privileged place in the social sciences depends on the economic thought including the hermeneutical method.

Keywords: Economic Thought, Intellectual History, Hermeneutics, Methodological Imperialism.

* Dr. Öğretim Üyesi | Muş Alparslan Üniversitesi | a.levent@alparslan.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1683-6107

Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 24, Sayı: 94, Bahar 2019, ss. 33-52
Gönderim Tarihi: 27 Mayıs 2019 | Kabul Tarihi: 27 Haziran 2019

Giriş

Amartya Sen,¹ Albert O. Hirschman'ın *Tutkular ve Çıkarlar: Kapitalizm Zaferini İlan Etmeden Önce Nasıl Savunuluyordu?* adlı eserine yazdığı önsözde, iktisadi düşünceyi ve iktisadi düşünce tarihini, bugünlerde pek ilgi çekmeyen, saygı görmeyen ve dünyanın önde gelen üniversitelerinin ders programlarından da silinmeye yüz tutmuş bir konu olarak tanımlar. Ana akım iktisatçıların iktisadi düşünce ve iktisadi düşünce tarihine pek de itibar etmediği kabul gören bir görüştür. Ancak Mark Blaug² az sayıda üniversite ders programlarında iktisadi düşünce tarihi olmasına karşın bu konu hakkında çok sayıda bilimsel toplantı yapıldığını ve akademik dergi çıktığını belirtir. Burada çelişik bir durum ortaya çıkmaktadır: Bir tarafta disiplinin ders programlarında iktisadi düşünce ve iktisadi düşünce tarihinin yer almaması diğer tarafta ise iktisadi düşünceye dair toplantı ve yayınların artış göstermesi. İktisadi düşünce ve iktisadi düşünce tarihinin disiplin içindeki bu çelişik konumunun iki nedeni olabilir. Birincisi, metodolojik olarak pozitivizmin iktisatta kabul görmesidir. İktisat da doğa bilimleri gibi pozitif bir bilim olmak istemektedir. Pozitif bilimler, kendi geçmişleriyle pek fazla uğraşmazlar. Şayet iktisat pozitif bir bilim ise, iktisat tarihiyle ilgilenen iktisatçılara da gerek yoktur. İkincisi ise, daha basit ve iktisadi bir argümandır. İdeal bir dünyada, matematik ve istatistik çalışma hevesindeki öğrenciler için iktisadi düşünce tarihi dersleri eğlenceli olmakla beraber zaman kıt kaynaktır ve iktisadi düşünce tarihi, farklı dersler arasındaki dengeyi bozabilir, matematik ve istatistik öğreniminin önüne geçebilir.

Söz konusu nedenlerden birincisi, yani pozitivizmin yükselişi, iktisadi düşüncenin disiplin içinde gelişmesine engel olmaktadır. İktisadi düşüncenin giderek yok olmaya yüz tutması iktisadın doğa bilimi olma gayretlerinin sonucudur. İktisadın doğa bilimi olma gayreti disiplini, sosyal fiziğe götürmektedir. İktisadın sosyal fiziğe benzetilmesi veya iktisadın fizikle olan beraberliği Isaac Newton ve Adam Smith arasındaki metodolojik ilişkiye kadar gider. Smith'in, Newton'ın bilimsel metodolojisini önce etiğe, daha sonra da politik iktisada uyguladığı sıklıkla söylenir. Newton'ın atomistik ve mekanistik bilim felsefesi, iktisatta Smith'le başlatılır ve neoklasik iktisadın yani ana akım iktisadın buradan başlayarak oluştuğu kabul edilir.³ Buna karşın Smith'in, Newton'ın bilimsel çabalarına saygı duyduğu ancak Newtoncu olmadığı ve

1 Amartya Sen, "Önsöz", Albert O. Hirschman, *Tutkular ve Çıkarlar: Kapitalizm Zaferini İlan Etmeden Önce Nasıl Savunuluyordu?* içinde, çev.: Barış Cezar, Metis Yayınları, İstanbul 2018, s. 11.

2 Mark Blaug, "No History of Ideas, Please, We're Economists", *Journal of Economic Perspectives*, 2001, Sayı: 15(1), ss. 145-146.

3 Mark Blaug, *The Methodology of Economics or How Economists Explain*, Cambridge University Press, Cambridge 1992, s. 52; Necip Çakır, *Physics and Economics*, A Thesis Submitted to the Institute of Social Sciences for Graduate Studies of the Bosphorus University, İstanbul 1991, s. 232.

ana akım iktisadın fizik taklidini Smith'in başlatmadığına ilişkin iddialar da vardır.⁴ Philip Mirowski⁵, iktisatta fizik etkilerinin 19. yüzyılda başladığını ve neoklasik iktisadın esas olarak 19. yüzyıl fiziğini taklitle geliştiğini düşünür. 19. yüzyıl ortasında fiziğin zamanlama ve entelektüel içeriğinin iktisada yansmasıyla neoklasik iktisadın ortaya çıktığını ve bu tarihten itibaren iktisadın fizikten etkilendiğini belirtir çünkü iktisat, doğa bilimleri gibi kesin bir bilim olabilmek için fizikteki gelişmeleri takip eder ve disipline aktarır. İkinci Dünya Savaşı sonrası ise bu etki doruğa çıkar. Söz konusu taklit sonucu, iktisadi düşüncenin ve iktisadi düşünce tarihinin disiplin içinde ihmali, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında olur. Savaş sonrası iktisat ve diğer sosyal bilimler arasında ilişki sekteye uğradığından⁶ iktisadi düşünce ve iktisadi düşünce tarihi disiplinde itibar kaybına uğrar.

Öte yandan 1970 sonrası iktisadi düşünce ve iktisadi düşünce tarihine dair bilimsel toplantı ve yayınların artışı ise, heterodoks iktisat⁷ okullarının varlıklarını hissedilir bir biçimde gösterdiğinin kanıtıdır. İktisadi düşünce ve iktisadi düşünce tarihi heterodoks iktisat okulları için vazgeçilmez konumda olup bir tür sığınaktır. Neoklasik iktisatçı olmayan ve hatta neoklasik iktisada karşı olan Avusturyalılar, Marksistler, radikal politik iktisatçılar, Sraffacılar, kurumsalcılar ve post Keynesyenler gibi heterodoks iktisatçılar için iktisadi düşünce tarihi, disiplinin dar entelektüel döngüsünün dışında konuşmak için oldukça ilgi çekicidir. İktisadi düşünce felsefi düşünce ile uyumludur.⁸ Bu bağlamda felsefenin, dolayısıyla düşüncenin ve düşünce tarihinin bir kolu olan iktisadi düşüncenin, hem modern entelektüel iş bölümü kapsamında sosyal bilimler içerisinde nerede durduğunu sorgulamak hem de iktisat disiplininin genel seyrini anlamaya çalışmak bu çalışmanın başlıca amacıdır. Söz konusu çabayı belirginleştirmek adına çalışma boyunca şu sorulara cevap aranacaktır: İktisadi düşünce, düşünce tarihinin spesifikleşmiş bir bölümü müdür veyahut genel olarak düşünce tarihine eklenmiş bir sıfat mıdır? İktisadi düşünce, iktisadın bilimsel statüsüne zarar mı vermektedir? İktisatçı olmak için iktisadi düşünce tarihine gerek var mıdır?

4 Leonidas Montes, "Smith and Newton: Some Methodological Issues Concerning General Economic Equilibrium Theory", *Cambridge Journal of Economics*, 2003, Sayı: 27.

5 Philip Mirowski, "Physics and the 'Marginalist Revolution'", *Cambridge Journal of Economics*, 1984, Sayı: 8, s. 363.

6 Roger E. Backhouse ve Philippe Fontaine, "Economics and Other Social Sciences: A Historical Perspective", *Annals of the Fondazione Luigi Einaudi*, 2018, Sayı: 52.

7 Heterodoks iktisat özel bir terimdir ve sosyal tedarik sürecini açıklayan ve belli iktisadi politika önerilerini ifade eden çağdaş teorileri içerir. Heterodoks iktisadın ne olduğundan çok ne olmadığı önemlidir. Ana akım iktisada (neoklasik iktisada) karşı olmak heterodoks iktisadi tanımlayan en önemli ölçüttür. Heterodoks iktisadın entelektüel kökenleri, Post Keynesyen-Sraffacı, Marksist-radikal, kurumsal-evrimci, sosyal, feminist ve ekolojik iktisattır. Bkz. Frederic S. Lee, "Heterodox Economics and its Critics", *Review of Political Economy*, 2012, Sayı: 24(2), ss. 339-340.

8 Blaug, "No History of Ideas, Please, We're Economists", s. 147.

Bu amaçla çalışmanın ilk kısmında iktisadi düşünce ve iktisadi düşünce tarihi, bilim ve entelektüel tarih bağlamında ele alınacaktır. Ardından iktisadi düşüncenin hermeneutikle ilişkisi incelenecektir. Böyle bir girişim, iktisadın bilimle düşünce arasındaki konumunu gösterecektir. İktisadın hermeneutik yöntemle ele alınması, hem iktisadi düşüncenin içerdiği imkânları göstermesi hem de ana akım iktisadın bilimsel statüsüne eleştiri getirmesi bakımından önem arz etmektedir. İktisadi düşüncenin hermeneutikle zenginleştirilmesi disiplinin dışından gelen bir meydan okuma değil, disiplinin içinden gelen bir eleştiridir çünkü Wilhelm Dilthey ve Max Weber gibi hermeneutiğin öncü isimleri iktisadi konulara büyük ilgi duymuşlar ve yönetsel olarak hermeneutiğin iktisada uygulanabilirliğini göstermişlerdir.⁹ İktisat ve hermeneutik ilişkisi Thorstein Veblen ve Ludwig Lachmann özelinde incelenecek ve beraberinde çalışma boyunca dillendirilen iktisadi düşüncenin bir imkân içerdiği iddiasının önündeki büyük engel olarak duran metodolojik emperyalizm tartışılacaktır. Burada iktisadi düşüncenin benimsenmesinin metodolojik emperyalizmle mücadele etmek manasına geldiği ifade edilecektir. Sonuç kısmında ise, iktisadi düşüncenin bir imkân içerdiğine ilişkin iddialar özetlenecek ve iktisat disiplininin sosyal bilimler içerisinde ayrıcalıklı bir yer edinmesinin ancak heterodoks iktisat okullarının muhtemel gelişimine bağlı olduğu öne sürülecektir.

İktisadi Düşünce, İktisadi Düşünce Tarihi ve Entelektüel Tarih

İktisadi düşünce, entelektüel tarihin bir koludur. İktisadi düşünce ve iktisadi düşünce tarihini entelektüel tarih olarak ele almanın zorluğu, disiplinin pozitivizmle uyumlu genel seyrinden kaynaklanır. Ancak iki açıdan iktisadi düşünce ile entelektüel tarih bir araya getirilebilir. Birincisi, iktisat tarihinin düşünceler tarihinden kaynaklanan yönleri vardır. İktisat tarihinin izleri düşünce tarihindedir. İkincisi, iktisat tarihinin düşünceler tarihi olduğunu varsaymak iktisadın doğasını yansıtan unsurlar ile düşünsel sistemlerin özelliğini ve etkilerini yansıtan unsurların birliğidir. Bu iki özellikten ötürü iktisadi düşünce ve iktisadi düşünce tarihi, entelektüel tarih olarak ele alınabilir. İktisadi düşünce tarihinin entelektüel tarih olarak ele alınması içerikten ziyade biçimle alakalıdır çünkü iktisadi düşünce tarihinin iktisadi soruşturmayı bilgilendiren ve yönlendiren özellikleri, iktisadi analizle ilgilenmek yerine, düşünce biçimleriyle ilgilenmektedir. Hem iktisadi düşünce tarihi hem de bizzat iktisat disiplini ile ilgili çalışmaları zenginleştirmek için iktisadi düşüncenin ve iktisadi düşünce tarihinin entelektüel tarihin bir kolu olarak ele alınmasının büyük önemi bulunmaktadır.¹⁰

9 Don Lavoie, "The Interpretive Dimension of Economics: Science, Hermeneutics, and Praxeology", *The Review of Austrian Economics*, 2011, Sayı: 24.

10 Warren J. Samuels, "The History of Economic Thought as Intellectual History", *History of Political Economy*, 1974, Sayı: 6, s.305.

İktisadi düşünce ve iktisadi düşünce tarihi, akademik bir disiplin olarak, yüksek entelektüel standartlarla uyumludur. İktisadi düşünce ve iktisadi düşünce tarihine katkı, tarihsel olarak basitçe tartışma yapan insanlar tarafından değil, özgün entelektüel tarihi yazan insanlar tarafından yapılır çünkü iktisat teorisi 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında politik felsefe ve sosyal teoriyle yakından ilişkilidir. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında disiplin bilimsel olarak ilerlerken kendi tarihine ihtiyaç duymaktan vazgeçmiştir. Bu durum, bilimde, kötü fikirlerin ayıklandığı ve sadece iyi fikirlerin yaşadığına ilişkin ilerlemeye olan inançtan kaynaklanır.¹¹ Disiplinin tarihini anlamak çağdaş bir bilim adamı için gerekli değildir. Disiplinin tarihi, antikacılar ve tarihe özel hobisi olanlar için gereklidir. Pozitivizmin bilimsel başarısının iktisattaki kabulü olan bu durum, disiplinde iktisadi düşünce tarihine gerek kalmadığını güçlü bir şekilde göstermektedir.¹²

Genel olarak 1960 sonrası sosyal bilimlerde pozitivism düşünüş yaşasa da, iktisat disiplini içinde pozitivism bilimsel mirası devam etmekte, iktisadın doğa bilimi olma gayretleri etkisini yitirmemekte ve bu etki sonucunda iktisadi düşünce ve iktisadi düşünce tarihi disiplinden dışlanmaktadır.¹³ Bu nedenle İkinci Dünya Savaşı sonrası modern anlamda bir iktisatçı olabilmek için iktisadi düşünceye ve iktisadi düşünce tarihine gerek duyulmaz. Çünkü bilim ve tarih birbirini besleyen alanlardan ziyade birbirinden apayrı alanlar olarak görülür. Bu tutum, düşünüşüne rağmen yine de pozitivism başarısıdır. Örneğin, modern bir matematikçi için tarihi eserleri okumanın faydası yoktur. İyi bir matematikçi olmak istiyorsanız, matematik düşünce tarihine özel ilgi duymanız gerekmez, matematik hakkındaki son ders kitaplarını okumanız ve bunları öğrenmeniz yeterlidir. Ayrıca iyi bir matematikçi olmak için Euclid, Newton, Leibniz veya Gauss öğrenmekte beyhude bir çabadır. Ölü adamların düşünceleri çağdaş bir bilim adamını ilgilendirmemektedir. Matematik özelinde tecrübe edilen bu durum, büyük oranda iktisat için de geçerlidir. Modern bir iktisatçı tarihe veya geçmiş düşüncelere ilgi duymaz. İyi bir iktisatçı olabilmek için çağdaş ders kitaplarını öğrenmek kâfidir. Modern iktisat, geçmişin omuzlarında (otsogery) yükselmez. Modern iktisat ders kitabına örnek Paul Samuelson'ın *İktisadi Analizin Temelleri*; tarihi esere örnek ise Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği*' dir. İlkini öğrenmek sizi iktisatçı yaparken ikincisini öğrenmek sizisadece tarihe özel ilgi duyan bir araştırmacı yapar.¹⁴ Her ne kadar

11 Peter J. Boettke, "The Use and Abuse of the History of Economic Thought with in the Austrian School of Economics", *History of Political Economy*, 2002, Sayı: 34, s. 339-343.

12 Bruce J. Caldwell, "Of Positivism and the History of Economic Thought", *Southern Economic Journal*, 2013, Sayı: 79(4), s.758.

13 Caldwell, *a.g.m.*

14 Kenneth Boulding, "After Samuelson, Who Needs Adam Smith?", *History of Political Economy*, 1971, Sayı: 3.

Kenneth Boulding¹⁵, bilimin zaferini benimseyen modernler ve tarihi önemseyen antikler arasında Aristocu anlamda ara bir formül önerse de, iktisat disiplini artık tarihsiz ve kurucu düşünürler olmaksızın ilerlemektedir. Bu nedenle İkinci Dünya Savaşı sonrası ana akım iktisatçılar, iktisadi düşünce ve iktisadi düşünce tarihiyle değil, modern bilimle uğraşmaktadırlar. Bu da pozitivistimin hala iktisatta güçlü bir şekilde devam ettiğini göstermektedir.¹⁶ Pozitivistimin benimsenmesi, iktisada düşünsel, tarihsel ve toplumsal olanın dışlandığı bir tasavvurun yerleşmesi anlamına gelmektedir. Söz konusu tecrübenin aksine entelektüel tarih olarak iktisadi düşünce tarihinin etkili olması disiplinin seyrini değiştirebilir. Böylelikle disiplin daha çoğulcu ve diğer sosyal bilimlerle ilişkili bir şekilde gelişme imkânı yakalayabilir.¹⁷ Çünkü entelektüel tarih, düz bir çizgi üzerinden ilerlemez, çekiciliğinin bir bölümü de buradan kaynaklanır.¹⁸ Bu nedenle inişli çıkışlı yönleriyle iktisadi düşünce ve iktisadi düşünce tarihi entelektüel tarihin bir koludur.

İktisadi düşünceyle ilgilenmek anlamına gelen iktisadi düşünce tarihi, entelektüel tarihin bir kolu olarak, iktisat ve felsefe, iktisat ve sosyoloji gibi disiplinlerarası ilişkiler geliştirebilir. Ancak iktisadi düşünce tarihinin disiplin içinde farklı izlekleri mevcuttur. Disiplin içinde iktisadi düşünce tarihinde temel olarak iki farklı yaklaşım vardır. İlki ve daha yaygın olanı, iktisadi düşünce tarihinde doğrusal bir gelişim, bir evrim olduğunu varsayar. Bu yaklaşım, bugün yaygın kabul gören iktisat teorisinin elimizdeki en iyi iktisat düşüncesini temsil ettiğini iddia eder. Bu nedenle egemen teoriyi ve onunla ilgili politikaları destekler. Eski iktisadi düşünceler bugünkü egemen kurama ne denli katkıda bulunmuşlarsa o denli önemsenir ve değerlendirilirler ki buna birikimli bakış da denebilir. Buna karşılık, bugünkü egemen iktisat teorisinin soyağacında yer almayan düşünceler ise iktisadi düşünce tarihinden dışlanır. İkinci yaklaşım ise, iktisadi düşünceleri kendi bağlamları ve o günkü koşullar çerçevesinde ele almayı amaçlar. Böylece ortam ve bağlam vurgusundan dolayı muhalif politikalar yelpazesine hizmet eder. Egemen iktisat teorisinin sınırlayıcılığının yerine, tarihselliği dikkate alan çok disiplinliliğe uygun bir doğaçlama imkânının bulunması, yaratıcılık ve özgünlüğe bir alan kazandırır. Bu yaklaşım, iktisat düşüncesini soyutlayıcı değil, zenginleştiricidir.¹⁹

15 Boulding, *a.g.m.*, s. 229.

16 Gerçi 1980 sonrası oyun teorisi, deneysel iktisat, davranışsal iktisat, evrimci iktisat, nöroiktisat, linier olmayan kompleksite iktisadi gibi yeni araştırma programları disiplinde yer etmeye başlamış ve bunların sonucunda disiplinde pozitivistimin etkisi azalmıştır. Disiplin çoğulcu bir görünüme kavuşmuştur. Bkz. John B. Davis, "The Turn in Economics: Neo classical Dominance to Mainstream Pluralism?", *Journal of Institutional Economics*, 2006, Sayı: 2(1).

17 Backhouse and Fountaine, *a.g.m.*

18 Peter Watson, *Fikirler Tarihi: Ateşten Freud'a*, çev.: Kemal Atakay ve diğerleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, s.16.

19 Eyüp Özveren, "İster İstemez Karşılaştırmalı ve Dışa Bağımlı İktisadi Düşünce Tarihiniz: Gözlemler

Birinci yaklaşım, yani egemen teoriyi temsil eden yaklaşım, iktisadi düşüncenin disiplin içindeki düşüşünü bir sorun olarak algılamaz. İktisadın bilimsel gelişmeleri takip etmesini ve düşünce tarihinden uzaklaşması gerektiğini savunur. İkinci yaklaşım ise, iktisadi düşünceyi ve iktisadi düşünce tarihini entelektüel tarih olarak ele almaya imkân tanır. Ancak birinci yaklaşım ikinci yaklaşıma baskın çıktığı için iktisadi düşünce ve iktisadi düşünce tarihi disiplin içinde merkezi bir yer edinememektedir. Dolayısıyla disiplin içinde bilim tarihi entelektüel tarihe baskın çıkmaktadır.²⁰ Artık iktisat felsefenin bir kolu değildir ve tarihsel yönünü yitirmiştir. Şimdi sosyal fiziğin bir dalıdır ve sosyal düzenin analizine kesinlik getirmek için daha yüksek matematik kullanılmaktadır. İktisatta matematik kullanımı 1940'lar ve 1950'lerde başlamaz. İktisatta matematik kullanımının kökleri, bu tarihte yapılan analizlerde bir belirsizlik olmakla beraber, 19. yüzyılın son çeyreğine kadar gider. Aynı kelimelerin farklı anlamları ve farklı kelimelerin aynı anlamları olabileceği tartışılır.

Ahlaki sezgiler analizde saklı kalabilir. Bu dönemde matematiksel formda argümanlar ortaya konarak bütün bunların önleneceğine inanılır. Formel sunumların bütün varsayımları açıkça yapılmalı ve bütün tanımlar kesin olmalıdır. Bu argümanların gelişmesine bağlı olarak iktisat bilimindeki formalist zafer, Paul Samuelson'un İktisadi Analizin Temelleri'ni 1947 yılında yayınlaması ve Kenneth Arrow, Gerald Debreu ve Frank Hahn'ın çalışmalarında görülen genel rekabetçi denge teorisinin aksiyomatik sunumunda güvence altına alınmasıyla başlar.²¹ Bu durum, modern iktisadın bilimi benimsemesi yani mekanikleşmesiyle iktisadi düşüncenin gözden düşmesi anlamına gelmektedir. Doğa bilimlerini en rahat kabul eden sosyal bilim olarak iktisat, 20. yüzyılda kesinlik arayışını doruğa taşımıştır. Ama bu durum iktisadın, diğer sosyal bilimlerle birlikte felsefeden koparken kendine koyduğu alana, yani iktisadi alana ilişkin eleştirel ve tarihsel bir düşünme yolu sunma imkânını da elinden almıştır. İktisadın felsefeden diğer sosyal bilimlere göre daha radikal kopuşu, onu düşünme becerisinden yoksun kıldığı ve düşünme içermeyen bir tekniğe dönüştürdüğü görülmektedir.²² İktisadi düşünceyi açığa çıkarmayı amaçlayan iktisadi düşünce tarihinde disiplinin genel seyriyle uyumlu, egemen teoriyi ifade eden ve disiplin içinde yukarıda söz edilen birikimli yaklaşım bağlamında işlerlik kazandığını göstermektedir.

ve Sorunlar", Edit. Erdem Özgür ve diğerleri, *Türkiye'de İktisadi Düşünce* içinde, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, ss.15-17.

20 Backhouse and Fountaine, *a.g.m.*, s. 5.

21 Peter J. Boettke, *The Battle of Ideas: Economics and the Struggle for a Better World*, The Sir Ronald Trotter Lecture, New Zealand Business Roundtable, 2007, ss. 19-20.

22 Feridun Yılmaz, "Düşünceden Kaçış Çabasının Öyküsü: İktisadın Felsefeden Kopuşu", Edit. Feridun Yılmaz ve Ozan İşler, *İktisadi Felsefeyle Düşünmek* içinde, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 41.

İktisadi Düşünceye Özgün Bir Katkı Olarak İktisatta Hermeneutik Yaklaşım

İkinci Dünya Savaşı sonrası iktisadi aksiyomatik rasyonel seçim teorisi olarak düşünen ve disiplindeki doğa bilimi taklidini büyük oranda gerçekleştiren Paul Samuelson,²³ iktisadi düşünceyi, iktisatçıların iktisadi üzerine yapılan bir çalışma diye tanımlar. Yani ona göre iktisadi düşünce esas olarak insan düşüncesi ve davranışları üzerine yapılan çalışmadır. İktisadi düşünce teknik iktisat değildir, moral bilimlerden biridir.²⁴ Bu tanım ister istemez iktisadi düşünceyi hermeneutiğe yaklaştırır çünkü hermeneutik, anlamamanın ancak anlayanın özgül tasarımlarını devreye sokmasıyla mümkün olacağı olgusundan hareket eder. Yorumcunun üretken katkısı, bizzat 'anlama' denilen şeyin neliğine bağlıdır.²⁵ İktisatçının iktisadi üzerine yapılan çalışma, bizzat iktisatçının iktisattan ne anladığını gösterir. Samuelson'ın kastı böylesine bir anlamadan ve hermeneutik yaklaşımdan uzak olsa da, iktisatçının iktisadi olanı anlamaya çalışması ve okuyucunun metni yorumlaması haliyle hermeneutik bir yöntemdir. Dolayısıyla iktisadi düşünce söz konusu olduğunda insan unsuru analize dâhil edilir ve bu girişim kaçınılmaz bir şekilde disiplininde pozitivizmin gelişimine de eleştiri getirir. İktisatçılar üzerinden iktisadi tanımlamak yani iktisadi düşünce ile meşgul olmak hermeneutik bir çabadır.

Filolojinin bir alt dalı olarak gelişen hermeneutik, anlama, açıklığa kavuşturma ve çapraşık olanı anlaşılır kılma üzerine kuruludur. Sosyal bilimlerde kullanılan alt bir disiplindir. Doğa bilimlerindeki yöntemleri sosyal bilimlerde tekrar ele almak yerine, doğa bilimleri ve sosyal bilimlerin yönetsel farklılığına vurgu yapan bir yaklaşımdır. Hermeneutik fikirler 19. yüzyılda Almanya'da Dilthey'in eserlerinde olgun biçimine ulaşmıştır. Dilthey'in katkıları sonrası 20. yüzyılda da etkili bir bilimsel yöntem olarak yaygınlaşmış ve yöntem bilimsel teklifi savunan pozitivist yaklaşıma önemli bir alternatif olmuştur.²⁶ Modern bilim ve felsefi düşünce arasındaki gerilim, 19. yüzyılda felsefenin dönüşmesinin bir sonucu olarak Geisteswissenschaften'ı (tin bilimini) ortaya çıkarmış, bu da Geisteswissenschaften (tin/sosyal bilim) ile Naturwissenschaften (doğa bilimi) arasında yöntem birliği olup olmaması konusunda önemli tartışmalara yol açmıştır. 19. yüzyılda şekillenen bu ayrım ilgili yüzyıla has bir biçimde epistemolojik temelli bir tartışma ortaya çıkar-

23 John B. Davis, "Is Mainstream Economics a Science Bubble?", *Review of Political Economy*, 2017, Sayı: 29(4), s.525.

24 Paul A. Samuelson, "Economists and the History of Ideas", *The American Economic Review*, 1962, Sayı: 52(1), s.1-2.

25 Hans-Georg Gadamer, "Hermeneutik", Edit. Doğan Özlem, *Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar* içinde, Ankara, Ark Yayınları, 1995, s.23.

26 Doğan Özlem, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2008.

mıştır. Dilthey'in öncülüğünü yaptığı bu tartışmada aklın (vernunft; reason) tarihselliği öne çıkarılarak, tin bilimlerinin yönteminin doğa bilimlerinden farklı olduğu öne sürülmüştür. Buna göre doğa bilimleri *açıklamayı* yöntem olarak kullanırken tin bilimleri de *anlamayı* kullanmalıdır.²⁷ Bu bağlamda hermeneutik, hermeneutik sanatı, yani bildirme, haber verme, çeviri yapma, açık kılma ve açıklama sanatıdır. Tanrıların habercisi/ mesajcısı/elçisi Hermes tanrıların mesajını ölümlülere iletir. Ne var ki onun bildirdikleri hiç de tanrıların mesajlarının dümdüz bir aktarımı değildir; tanrısal buyrukların birer açık kılınmasıdır. Düşüncenin ifade edilmesi/bildirilmesi, hermenetiğin esas anlamıdır. 'İfade' kavramının kendisi, dışa vurma, açık kılma ve çevirmeyi içerecek şekilde çok anlamlı bir kavramdır.²⁸ Her kültürel sistemin ve her toplumun -birey gibi- kendi içinde bir odak noktası olduğu düşüncesi, 19. yüzyıl zarfında Almanya'da hermeneutiğe rehberlik eden bir düşüncedir. Bu odak noktası, her şeyden önce, gerçekliğin kavramsallaştırılmasından ve değerlendirilmesinden oluşmaktadır.²⁹

Dilthey ve Weber sonrası hermeneutiğin iktisada yansması kısmen Thorstein Veblen özelinde kurumsal iktisat ile daha güçlü bir şekilde çağdaş Avusturya iktisat okulu ve Ludwig Lachmann aracılığıyla olmuştur.³⁰ Tarihsel öncelik Veblen'de olmasına karşın yaklaşımının disiplin içinde Amerika'da George Mason Üniversitesi'nde benimsenmesinden ötürü ilkin Lachmann'ın düşünceleri analiz edilecektir.

1970'lerde Amerika'da canlanan çağdaş Avusturya iktisat okulu, Lachmann'ın benimsediği hermeneutik yöntem ve geliştirdiği radikal subjektivizmiyle³¹ hayat bulmuştur. Lachmann, iktisadi anlamının felsefi temelleri olarak hermeneutik yöntemi iktisada taşımıştır. Lachmann'ın girişimleri büyük oranda Don Lavoie ile devam etmiştir. Lachmann, hermenetik yöntemi

27 Yılmaz, *a.g.m.*, s. 42-43.

28 Gadamer, *a.g.m.*, s. 11.

29 Zygmunt Bauman, *Hermenötik ve Sosyal Bilimler: Anlamaya Dair Yaklaşımlar*, çev. H. Oruç, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2017, s. 29.

30 Bu iki iktisadi okula ek olarak 20. yüzyılın son çeyreğinde Amerika'da retorik çalışmalarıyla dikkat çeken Deidre McCloskey'i de belirtmek gerekir. McCloskey, Aristo'nun düşünsel mirasını kullanarak retorik kavramı üzerinden iktisattaki pozitivistimin tek gerçeklik anlayışına ciddi eleştiriler getirmiştir. Bkz. Murray N. Rothbard, "The Hermeneutical Invasion of Philosophy and Economics", *The Review of Austrian Economics*, 1989, Sayı: 3, s. 56.

31 Subjektivizm Carl Menger'den günümüze Avusturya iktisat okulunun temel kavramlarından biridir. Subjektivizm, objektif emek değer teorisine karşı sübjektif fayda değer teorisi olarak Avusturya iktisat okulunun hem neoklasik iktisatla ortak alanını hem de onunla ayrışmasını gösterir. Örneğin Lachmann'ın benimsediği radikal subjektivizm çağdaş dönemde Avusturya iktisat okulu içerisinde birçok tartışma doğurmuştur. Israel Kirzner ile Ludwig Lachmann arasında subjektivizmin kavranmasına ilişkin ciddi yorum farkları bulunmaktadır (Feridun Yılmaz, "Avusturya İktisadı ve Sübjektivizm", *Piyasa*, 2004, Sayı: 11). Lachmann'ın radikal subjektivizminin bütün yönleriyle ele alındığı ve felsefi anlamda tartışıldığı bir çalışma için bkz. Israel M. Kirzner (edit.), *Subjectivism, Intelligibility and Economic Understanding*, The Macmillan Press, London 1986.

kullanarak hem neoklasik iktisada eleştiri getirmiş hem de Ludwig von Mises ve Max Weber ilişkisini açığa çıkarmıştır.³²

Lachmann³³, neoklasik iktisadın endüstriyel dünyadaki gündelik yaşama ışık tutmadığını düşünmektedir. Ona göre sosyal meseleleri açıklama iddiasındaki ampirik sosyal bilim olarak neoklasik iktisada ‘yaşam dünyası’ dahil değildir. Klasik mekanik dünyadan alınan insan zihni bir mekanizmadır ve sadece dış dünyadan belirlenen durumlarla konuşur tarzındaki neoklasik görüş, Avusturyalı iktisatçılar için uygun değildir. Eylem burada sadece tepki ile karıştırılmaktadır. Amaç seçeneği yoktur. Her aktör için kapsamlı bir tercih alanı göz önüne alındığında, seçilecek ne vardır? Tüm tercih eylemlerinin sonucu burada önceden belirlenmiştir. Değişen piyasa fiyatlarına yanıt olarak insanlar/ tüketiciler, kayıtsızlık eğrilerini yukarı ve aşağı kaydırarak anlamsız zihinsel jimnastik eylemleri gerçekleştirirler. Bütün bunlar hayat dünyamızdaki anlamlı eylemden çok uzaktır. Gerçekte insanlar amaçlarına ulaşmak için planlar yapar ve daha sonra bunları gerçekleştirmeye çalışırlar. Bu planlar mevcut araçlara dayanır ve serbestçe seçilen sona erer. Planlar başkalarının planlarıyla çatışabilirler veya başka nedenlerden dolayı elde edilemeyebilirler. Bu nedenle, planların revize edilmesi ve hatta terk edilmesi gerekebilir. Ancak ne olursa olsun, fiyatlar, ürünler ve alışveriş gibi gözlemlenebilir iktisadi fenomenler, planlarımızın etkileşiminin sonuçlarıdır. Planların yönlendirdiği eylem, iktisadi fenomenlere neden olur. İktisadi fenomenlerin planlar tarafından yönlendirilen eylemin dışa dönük belirtileri olduğu söylenebilir.

Bu çerçevede Lachmann’a göre sadece Avusturya iktisat okulu piyasa ekonomisi yoluyla gündelik yaşamın özelliklerine teorik açıklama getirir. Esas olarak Avusturya iktisat okulu, mekanistik olmayan isteğe bağlı eylem teorisyle bunu gerçekleştirir. Avusturyalılar, aktif düşüncenin taşıyıcısı olmayan ve ‘kapsamlı bir tercih alanı’ şeklinde sadece ‘eğilimler’ demetinden ibaret insana ilişkin neoklasik kavramsal şemayı reddederler. Bu nedenle Avusturyalılar tamamen farklı bir düşünce tarzıyla bilgilendirilmiş kavramsal şemaları aramaya mecburlardır. Lachmann’a göre işte burada hermeneutik farklı bir cevapla devreye girer. Eylem, zihnimizin anlam verdiği bir dizi fiillerden oluşur. Bu nedenle eylemin unsurları zihnimizin ifadeleridir ve bu şekilde ele alınmaları gerekir. Görevimiz, sosyal ölçekte eylem ve etkileşimi çalışmak olduğundan bu yorumlayıcı bir iştir ve aktörlerin bilinç içeriğiyle ilgilen-

32 Peter J. Boettke, “Ludwig Lachmann and His Contributions to Economic Science”, *Advances in Austrian Economics*, 1994, Sayı:1; Rothbard, a.g.m.

33 Ludwig M. Lachmann, “Austrian Economics: A Hermeneutic Approach”, Edit. D. Lavoie, *Economics and Hermeneutics* içinde, London, Routledge, 1991.

mektir. Bu gerçeklerin doğada karşılığı yoktur. Doğal fenomenleri gözlemlediğimizde hiçbir anlam bizim için erişilebilir değildir. Yapabileceğimiz tek şey gözlemlerimizi belirli bir sıraya, isteğe bağlı bir sıraya koymaktır. Gözlemlerimizin pratik bir amaca hizmet ettiği tüm durumlarda, onlara empoze ettiğimiz düzen bu sonuca bağlı olacaktır. Pratik bir amaç yokluğunda, düzen muhtemelen araştırmamızın çıkarına uygun olacaktır. İnsan eyleminin fenomenleri, aksine, görmezden gelmeyeceğimiz içsel bir düzen sergiler: Bu düzen insani aktörlerin planlarını yaparken ve uygularken kendilerine tahsis ettiği şeydir. Planlar elbette çoğu zaman başarısız olur. Çok sayıda sebepten dolayı başarısız olabilirler ancak bir aktörün planının diğerlerinin planlarıyla çatışması, başarısızlık olarak öne çıkar. Benzer bir sonuç, eylemin amaçlanmamış sonuçlarını izleme sorunu için de geçerlidir. Bu hiç şüphesiz ekonomi teorisinin görevlerinden biridir, ancak ilk olarak amaçlanan eylem teorisinin üstesinden gelinmediği sürece bunu nasıl başarmayı umut edebiliriz? Gönüllü eylem teorisinin temeli olan amaçlar ve araçlar mantığının aletlerini ancak bir kez kullanabileceğimizin farkına vardığımızda eylemin amaçlanmamış sonuçlarını çözmek için güvenle yolumuza devam edebiliriz. Böylece eylemi tepkiyle karıştırmaya bağlı mekanik şema, burada bize yardımcı olmaz. Planların eylemi yönlendirmesi ve ona anlam kazandırması, çeşitli zihin eylemlerinin oluşturduğu planların uyumsuzluğunda hareketlerin çatışma nedenlerini bulmamızı sağlar. Eylemin amaçlanmış veya amaçlanmamış sonuçları, iktisatçının ilgi odağı olmaya devam eder. Son olarak, zihnimizin asla dinlenmediğini/ boş levha olmadığını unutmamalıyız. Düşüncelerimiz, en azından pek çok amaç için, bitmeyen bir akıntının, bilinç akışının parçacıkları olarak kabul edilir. Bilgimiz düşüncelerden oluşur ve bu nedenle bir zaman diliminin dışında bir menşee olarak kabul edilemez.³⁴

Lachmann'ın hermeneutik katkıları Mises ve Weber ilişkisini de gösterir. Lachmann'a göre Weber'in geliştirdiği yorumlayıcı sosyal bilim, Mises tarafından benimsenerek praksiyoloji³⁵ şeklinde karşılık bulmuştur. Praksiyoloji insan eyleminin bilimidir ve Weber'in ideal tiplerinin devamıdır. Weber'in ideal tipleri, Mises'in *İnsan Eylemi* adlı eserinde plan kavramı ile yer değiştirmiştir. Lachmann için insan eylemi, hayali geleceğe ulaşmak için tasarlanmış planlar/ şemalar şeklinde var olur. Sosyal bilimci, insan eyleminde planın merkezi olmasından dolayı insan toplumun anlaşılır bir açıklama getirebilir. Böylece açık bir şekilde plan kavramı doğa bilimleri kavrayışının ötesine geçer ve sosyal bilimlerin metodolojik otonomisini savunmayı haklı

34 Lachmann, a.g.m., s. 133-135.

35 Praksiyoloji, en basit anlamıyla, insan eyleminin genel teorisidir. İktisat bilimi de bu evrensel bilimin yani praksiyolojinin bir parçasıdır. Daha geniş bilgi için bkz. Ludwig von Mises, *İnsan Eylemi*, çev. İsmail Aktar, Ankara, Liberte Yayınları, 2008.

kılar. Lachmann, plan kavramını praksiyolojik yaklaşımla ilişkilendirerek, özellikle ekonomik büyüme ve gelişme teorisi ile ilgili olarak sosyal süreçlerin nedensel/ genetik teorisinin belirlenmesinin aksine, kurumların yardımı ile insan eyleminin yönlendirilmesinin merkezi rolünü savunmuştur. Weber'in çalışmasında ortaya çıktığı gibi amaç ve plan temeline dayanan praksiyolojik toplum teorisi, toplumda yaşamın işlevselci bakış açısıyla açık bir şekilde uyumlu değildir. Böylece Lachmann için Mises'in vizyonu, yorumlayıcı sosyolojideki Weber'in yaklaşımını tamamlamaktadır.³⁶

Avusturya iktisat okulu kadar güçlü bir şekilde olmasa da, hermeneutiğin iktisada yansıyan ikinci kanalı Veblen ve kurumsal iktisat üzerindedir. Veblen'in ekonomi biliminin ön varsayımları/ yerleşmiş fikirleri, kendi kendine referansta bulunur/öz-göndergeseldir (self-referentiability). Ön varsayımlar/ yerleşmiş fikirler, insanlar nasıl yaşar ve yaşamlarında nasıl organizasyonel düzenlemelerde bulunur tarzındaki sıradan yaşam pratiklerinden türer. Düşünce alışkanlıkları olarak tanımlanan kurumlar, söylemsel biçimlerdir. Veblen düşünce alışkanlıklarını veya ön varsayımları/yerleşmiş fikirleri, teleolojik/animistik ve ayakları yere basan/gerçekçi (thematter of fact) biçiminde iki sistem olarak tanımlar. İlkinde amacın, gerçekliğin ve nihai dizaynın kişisel bir kavramsallaştırması vardır. İkincisinde ise, maddi gerçeklerin gözlemlenen fenomenleriyle ilgilenen kişisel olmayan bir kavramsallaştırması vardır ve bu kavramsallaştırma, önceden belirlenen sonuçlardan ziyade sürece odaklanır. Veblen'in pozisyonu ikincisidir ve ekonomi biliminin ön varsayımları yerleşmiş fikirleri analiziyle modern dünyada bilimin yeri ve evrimiyle ilgili önemli çıkarsamalarda bulunur. Burada temel model, özellikle kümülatif nedensellik meselesinde karmaşık görünür. Endüstri bilimin hizmetindedir ve bilim de endüstrinin hizmetindedir. Gerçekçilik hem neden hem de sonuçtur. Gerçekçilik duruma bağlı, sistem özelliklidir. Gerçekçi ön varsayım/yerleşmiş fikir, endüstrileşme sürecinden doğar ve bu süreç kümülatif nedensellik tavrını pekiştirir. Veblen'in bu analizi hermeneutik döngüdür.³⁷

Bu yorumlama, sisteme özgü bir yorumdur. Alternatif önyargılar/ön varsayımlar arasında seçim yapmayı sağlayacak herhangi bir meta ölçüt bu-

36 Peter J. Boettke, "Rational Choice and Human Agency in Economics and Sociology: Exploring the Weber-Austrian Connection", Edit. Herbert Giersch, *Merits and Limits of Markets* içinde, Berlin, Springer 1998, s. 54. Ayrıca Lachmann ve çağdaş Avusturya iktisat okulu özelinde benimsenen hermeneutik yaklaşım, Alman nihilizmi ile suçlanmıştır. Eleştiriler için bkz. Hans Albert, "Hermeneutics and Economics: A Criticism of Hermeneutical Thinking in the Social Sciences", *KYKLOS*, 1988, Sayı: 41(4); David Gordon, "Hermeneutics Versus Austrian Economics", *Mises Institute*, 2015; Rothbard, a.g.m.

37 Veblen'in düşüncesi kültürel hermeneutik bağlamında da ele alınır. Özellikle Veblen'in evrimci yaklaşımının kültürel hermeneutik olduğuna ilişkin kurumsal iktisat literatüründe ciddi analizler bulunmaktadır. Bkz. Ann Jennings and William Waller, "Evolutionary Economics and Cultural Hermeneutics: Veblen, Cultural Relativism, and Blind Drift", *Journal of Economic Issues*, 1994, Sayı: 28(4).

lunmadığı gibi, herhangi bir ciddi sonuç da yoktur. Bu nedenle önyargıya/ön varsayıma dayanarak seçilen öncülün dışında, bağımsız bir yorumlayıcı veya değerlendirici bakış açısı bulunmamaktadır. Bağımsız bir yorumlayıcı ya da değerlendirici bakış açısı olmadığı için eleştiri, eleştirinin temeli bakımından her zaman sonsuz bir döngü meselesidir. Dahası, Veblen, iddialarını kendi kendine referans niteliğini teyit edecek şekilde yapar. Bir önyargı/ön varsayım ya da önyargı/ön varsayım sisteminin sorunlu temelleri hakkındaki argümanını maddi gerçekliğe ve gerçeklikten türeyen bilim ve teknolojiye uygular. Veblen pozisyon alırken önyargı/ön varsayım olarak düşünce alışkanlıklarına etki eden kanaatleri kabul eder. Bu nedenle Veblen, belirsizlik ve muğlaklık konusunda yüksek tolerans göstermiş gibi görünür.

Öz-göndergesellik, önyargı problematığıdır ve bu hermeneutik döngüdür. Hermeneutik döngü, düşünce alışkanlıkları sonucu doğar; düşünce alışkanlıkları da, yaşam alışkanlıklarının sonucudur. Düşünce alışkanlıkları, insanların zihni alışkanlıkları ve yaygın gelenekleriyle uyumludur. Kısacası Veblen, gerçekliği epistemolojik olarak mutlak ve kategorik kavramaktan uzaktır. Gerçekliği, durumsal, sistem özellikli ve problematik olarak kavrar. Bunu da önyargı/ön varsayım teorisiyle öz göndergesellik analizine uygular. Bu nedenle Veblen, ne teknolojik ne biyolojik ne de kültürel deterministtir.³⁸

Hermeneutik vurgular nedeniyle çağdaş Avusturyalı iktisatçılar ile Veblen arasında metodolojik benzerlikler bulunmaktadır. Çağdaş Avusturyalı iktisatçıların neoklasik iktisat eleştirileri ve iktisadın hermeneutik yöntemle tarihsel ve kurumsal bağlama oturtulması, çağdaş Avusturya iktisat okulu ile kurumsal iktisadi ve dolayısıyla Lachmann ile Veblen'i yakınlaştırmaktadır. Söz konusu yakınlaşma, iktisat disiplininin günümüzde yaşadığı metodolojik problemlere çözüm getirebilir ve çağdaş iktisadın anlaşılmasını sağlayacak kurumsal ve tarihsel yönlere ışık tutabilir.³⁹ Örneğin, modern iktisadın ger-

38 Waren J. Samuels, "The Self-Referentiability of Thorstein Veblen's Theory of the Preconceptions of Economic Science", *Journal of Economic Issues*, 1990, Sayı: 24(3). Ayrıca Veblen'in hermeneutik döngü olarak tanımlanan yaklaşımı, Philip Mirowski tarafından ciddi şekilde eleştirilir. Mirowski'ye göre Veblen, bilimin hermeneutik yaklaşımından uzaktır. Veblen'in hermeneutik ihmali, onu, Batı kültürel matrisine derinden yerleşmiş köklü doğal yasa açıklamalarını anlamaktan uzaklaştırmıştır. Doğal yasalar 19. yüzyılda mekanik, kimya ve enerji bilimlerinde çok önemli bir yer tutar. Bu nedenle Veblen, iktisadi, sosyal fenomenlerden ayıran doğacı Durkheim/Mauss/Douglas (DMD) tezini tam olarak anlayamadığı için neoklasik iktisadi da yeterince iyi değerlendiremez. Mirowski (1987), kurumsal iktisadın düşünce ufku genişletmek için kurumsal iktisadın felsefi temeli pragmatizmle hermeneutik birleştirme amacındadır. Bkz. Philip Mirowski, "The Philosophical Bases of Institutional Economics", *Journal of Economic Issues*, 1987, Sayı: 21(3), s. 1024.

39 Peter J. Boettke, "Evolution and Economics: Austrians as Institutionalists", *Research in the History of Economic Thought and Methodology*, 1989, Sayı: 6. Son yıllarda kurumsal iktisat ve Avusturya iktisat okulu ilişkisi sadece Peter J. Boettke tarafından değil, Mark Pennington tarafından da vurgulanmaktadır. Pennington kurumsal analizi, klasik liberal teorinin merkezi noktası olarak kabul etmektedir. Bu bakış açısına göre kurumlar önemlidir çünkü kurumlar, mülkiyet hakları ve bu hakların legal güvenliğiyle ilgili 'formel' kuralları kapsar. Ayrıntılar için bkz. Mark Pennington, *Sağlam Politik Ekonomi: Klasik Liberalizm ve Kamu Politikasının Geleceği*, çev. Atilla Yayla, Liberte Yayınları, Ankara 2014, s. 334-335.

çek yaşamdan kopması ve giderek mekanikleşmesi eleştirisine Lachmann ve Veblen özelindeki hermeneutik çabalar ile gündelik iktisadi yaşamın anlaşılması bir çözüm olarak sunulabilir. Zaten her iki düşünür de endüstriyel yaşamın anlaşılması adına yorumlayıcı bir yöntem benimsemişlerdir.⁴⁰ Lachmann ve Veblen özelinde gelişen hermeneutik çabalar, iktisadi düşüncenin disiplin içinde gelişimine önemli bir imkân sunarken ana akım iktisadın güçlü konumu buna engel olmaktadır. Çünkü ana akım iktisat sadece disiplin içi sağlam bir egemenlik tesis etmemiştir. Aynı zamanda kendi metodunu diğer sosyal bilimlere ihraç ederek bilim dünyasında prestijli bir yer de edinmiştir. Dolayısıyla hermeneutik çabalar özelinde iktisadi düşüncenin ana akım iktisada karşı gelişmesinin önündeki engel, metodolojik emperyalizm veya iktisadi emperyalizmdir.

Metodolojik Emperyalizm ya da Rasyonel Seçim Teorisinin Sosyal Bilimlere Yerleşmesi

Metodolojik emperyalizm veya iktisadi emperyalizm, iktisat ile diğer sosyal bilimler arasındaki tek yanlı ilişkiyi göstermektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası iktisadın kendi metodunu diğer sosyal bilimlere ihraç etmesi, iktisat biliminin emperyalist olarak nitelenmesine sebep olmuştur.⁴¹ Çünkü söz konusu savaş sonrası, iktisadın araştırma nesnesi geleneksel sınırlarının ötesine giderek genişlemiştir. İktisat; tüketici teorisi, firma teorisi, piyasa mekanizması, makro iktisadi aktivite gibi klasik araştırma nesnelerini aşarak bütün sosyal davranışlarda iktisadi aletleri kullanmakta başarı göstermiştir. İktisat, geleneksel olarak piyasa ve fiyat mekanizması ile ilgilenirken daha önce iktisadın alanına dâhil olmayan konuları da başarılı bir şekilde disipline dâhil etmeye başlamıştır. Bu yönüyle iktisat, artık sadece bir sosyal bilim değil, 'gerçek' bir bilim olarak anılmaktadır.⁴² Metodolojik emperyaliz-

40 İktisadi düşüncüyü esas alarak modern iktisat sorunlarına yaklaşmanın sadece teorik değil aynı zamanda pratik iktisat sorunlarına da çözüm getireceğine dair yetkin bir çalışma için bkz. Pennington, a.g.e.

41 Richard Swedberg 1930'lu yıllarda iktisat ve sosyoloji ilişkisinde Ralph William Souter tarafından iktisadi emperyalizm kavramının kullanıldığını belirtir. Souter, 20. yüzyılda iktisat biliminin kurtuluşunun iktisadi emperyalizmle mümkün olduğunu düşünür. Ona göre iktisadın komşu sosyal bilimlere yayılımı, onları sömürgeleştirmek için değil, zenginleştirmek içindir. Bkz. Richard Swedberg, "Introduction", Richard Swedberg (Edit.), *Economics and Sociology, Redefining Their Boundaries: Conversations with Economists and Sociologists* içinde, Princeton 1990, Princeton University Press. Ancak 1980 sonrası ise, iktisadın dışından gelen ve iktisatta çoğulcu bir durum oluşturan yeni yaklaşımlar mevcuttur. Oyun teorisi, davranışsal iktisat, deneysel iktisat, evrimci iktisat, nöroiktisat, kompleksite iktisadı ve yapabilirlik yaklaşımı gibi yeni araştırma programlarının iktisadı etkilemesi durumu 'tersine emperyalizm' şeklinde değerlendirilir. Bkz. Bruno S. Frey and Matthias Benz, "From Imperialism to Inspiration: A Survey of Economics and Psychology", John B. Davis ve diğerleri (Edit.), *The Elgar Companion to Economics and Philosophy* içinde, Cheltenham 2004, Edward Elgar.

42 Edward P. Lazear, "Economic Imperialism", *Quarterly Journal of Economics*, 2000, Sayı: 115(1), s. 103.

min en uç ifadesi, rasyonel seçim teorisinin Gary Becker⁴³ tarafından sosyal bilimleri aşarak bütün insan faaliyetlerinde benimsenmesi gerektiği vurgusuyla belirir. Yani ona göre eğitim, evlilik, boşanma, aile, suç ve hastalık gibi ekonomik olmayan problemlere de neoklasik iktisadın rasyonel seçim metodolojisi uygulanmalıdır.

George Stigler,⁴⁴ iktisadın diğer sosyal bilimlere yayılımının genel olarak dört alanda görüldüğünü düşünür. Bunlardan birincisi, hukuktur. Burada iktisadi analiz, yasal kurallar ve yasal kurumlara uygulanır. Bu çabada Ronald Coase ve Richard Posner temel figürler olarak öne çıkar. İkincisi, 'yeni' iktisat tarihidir. Yeni iktisat tarihinin en etkili figürü Robert Fogel'dir. Üçüncüsü, sosyolojide sosyal yapı ve sosyal davranışın iktisadi analizidir. Bu analiz Gary Becker'in düşünceleriyle yaygınlaşmış ve bu çabalarla beraber iktisat sosyolojiye taşınmıştır. Dördüncüsü ise, iktisadi yaşamın düzenlenmesini de içeren politikanın iktisadi analizidir. Anthony Downs'la başlayan ve anayasal düzenlemeler öneren James Buchanan ve Gordon Tullock'la devam eden bu analizin temsilcisi 'kamu tercihi' okuludur.

Ben Fine⁴⁵ ise metodolojik emperyalizmin eski ve yeni olmak üzere iki biçimi olduğu kanaatinde. Eski metodolojik emperyalizm, iktisadın klasik araştırma nesnelerini iktisadi olmayan alanlara doğru genişletmesi ve yayılcı bir karakter sergilemesidir. En büyük temsilcisi Gary Becker'dir. Yeni metodolojik emperyalizm ise, George Akerlof ve Joseph E. Stiglitz'in analizlerinde görülen, daha önce iktisadın irrasyonel olarak bulunduğu toplumsal olanı da içine alan yaklaşımlardır. Yeni kurumsal iktisat, yeni politik iktisat, yeni hane halkı iktisadı, yeni büyüme teorisi, yeni kalkınma iktisadı gibi çalışma alanları yeni metodolojik emperyalizmin sonucu görülen yaklaşımlardır. Yeni metodolojik emperyalizmle gelen yeni yaklaşımlar, diğer sosyal bilimleri sömürgeleştirmekte daha verimlidirler çünkü Akerlof ve Stiglitz ile sunulan iktisadi yaklaşım, asimetrik enformasyon ve eksik rekabet piyasası gibi bakış açısıyla neoklasik iktisada göre sadece daha 'gerçekçi' olmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal olanı analize dâhil ederek 'toplumsalı', kusursuz işleyen piyasa mekanizması varsayımından daha güçlü bir şekilde içselleştirir. Bu yönüyle eski ve yeni emperyalizm biçimlerini veya Becker ve Stiglitz arasındaki yaklaşım farklılıklarını vurgulamak yersizdir çünkü hem eski hem de yeni metodolojik emperyalizm, metodolojik bireycilikle birlikte

43 Gary Becker, *The Economic Approach to Human Behavior*, The University of Chicago Press., Chicago, 1976, s.4.

44 George Stigler, "Economics-The Imperial Science?", *Scandinavian Journal of Economics*, 1984, Sayı: 86 (3), s.303.

45 Ben Fine, "Economics Imperialism and Intellectual Progress: The Present as History of Economic Thought?", *History of Economics Review*, 2000, Sayı: 32 (1).

oyun teorisi ve olasılıksal optimizasyonla desteklenmiş standart teknik araçlara dayanmaya devam etmektedir. Bu nedenle Becker'ın iktisadı sosyolojiye götürmesiyle Akerlof'un sosyolojiyi iktisada getirmesi özü itibariyle aynıdır.

Bu bağlamda hem eski hem de yeni biçimiyle metodolojik emperyalizm sonucu bütün sosyal bilimlerin iktisatlaşması durumu söz konusudur.⁴⁶ Ancak bu durum sosyal bilimlerde iktisadi düşüncenin yaygınlaşması anlamına gelmez. Bu, ana akım iktisadın yani matematikleşme sonucu oluşan bir tür teknik iktisadın yaygınlaşmasıdır. Bu nedenle disiplin içinde iktisadi düşüncenin gelişiminin önündeki büyük engel, metodolojik emperyalizmdir. Metodolojik emperyalizm, ana akım iktisadın diğer sosyal bilimlere yayılan güçlü bir metodolojisi olduğunu ve iktisadın doğa bilimleri tarzında işleyen bir sosyal bilim olduğunu gösterir. Bu yönüyle ana akım iktisadın elde ettiği başarıları konum, özelde iktisatta genelde de sosyal bilimlerde iktisadi düşünceye gerek kalmadığını kanıtlamış olur.

Sonuç: İktisadi Düşüncenin Disiplin İçindeki Geleceği

Modern iktisadın mekanikleşmesiyle beraber iktisadi düşüncenin gözden düşmesi sadece iktisat disiplinine yönelik bir ufuk daralmasını göstermez. Spekülatif felsefenin bilime evrilmesinin doğal sonucu olarak iktisat özelinde gerçekleşen bu durum, modern dönemde bütünüyle düşüncenin mekanikleşmesine yönelik bir süreçtir. Bu nedenle iktisat disiplini içinde iktisadi düşüncenin ve iktisadi düşünce tarihinin yok olmaya yüz tutması, mekanikleşmenin bütün sosyal disiplinleri tehdit ettiğine işaret eder. İktisat özelinde bu tecrübe daha profesyonel bir tarzda ve diğer sosyal bilimlere nazaran daha erken dönemlerde gerçekleşmiştir.

Disiplin içinde heterodoks iktisat okullarının hissedilir bir şekilde görünürlük kazanması, bu duruma ciddi bir meydan okumayı ifade eder çünkü iktisadi düşüncenin disiplin içinde bir imkân olarak ortaya çıkması ancak heterodoks iktisat okulları yoluyla mümkündür. Heterodoks iktisat okulları hem disiplinin araştırma nesnesini genişletme ve bizzat iktisadi olan üzerine düşünme hem de iktisat ile diğer sosyal bilimler arasında diyalog kurma iddiasındadırlar. Bu iki iddianın görüldüğü çaba iktisadi düşüncedir ve iktisadi düşüncenin belirginleşmesine katkı sunan hermeneutik yöntemdir. Herme-

⁴⁶ Dominique Meda'ya göre sosyal bilimlerin veya her şeyin iktisatlaşması durumu yeni değil, 18. yüzyıldan günümüze devam etmektedir. İktisat, basit ve yansız bir teknik değildir, bir dünya görüşü ile birlikte işler. Bu dünya görüşü iktisadın doğduğu bağlamı belirlemiş dünya görüşüdür; ama aynı zamanda, politika ve etiğin mutlak reddiyle birlikte işler. İktisadın yükselişi, dünyanın anlamını, insanların ve toplumların yerini açıklayan ve yükümlülükleri temellendiren geleneksel meşruiyet sistemlerinin çöküşünü dayatmıştır. Dominique Meda, *Emek Kaybolma Yolunda Bir Değer mi?*, çev.: Işık Ergüden, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s. 251.

neutik yöntem bir taraftan iktisadi felsefi olana doğru götürerek disiplinin araştırma nesnesini genişletip disiplinin sosyal bilimler içerisinde tarihsel olarak kavranmasına imkân sunarken diğer taraftan (İkinci Dünya Savaşı sonrası) iktisat ile genel sosyal teori arasında ihmal edilen ilişkiyi tekrar diriltir. Böylece iktisadi olana ilişkin anlamlar ve iktisadi eylemin özgün içerimleri hermeneutik yöntem dolayısıyla açığa çıkar. Hermeneutik yöntemle birlikte iktisat, yaşadığı pozitivist tecrübeye rağmen sosyal bilimler içerisinde konumlandırılır.

Ana akım iktisat özelinde görülen doğa bilimi taklidinden kaynaklanan 'dar görüşlülük', iktisadi düşüncenin entelektüel tarihin kolu olması dolayısıyla heterodoks iktisat okullarında görülmez. Heterodoks iktisat okullarının iktisadi düşünce için bir tür sığınak olması, heterodoksiyi düz bir çizgide ilerlemeyen zengin düşünce tarihine götürür. Ancak böylesi imkânlar içermesine karşın heterodoks iktisat okullarının ana akım iktisadi sarsacak ve onu yerinden edecek düzeyde içsel tutarlılığa sahip teorilerinin bulunduğunu söylemek de güçtür. Çünkü ana akım iktisat kendinden emin, içsel bir tutarlılığa sahip ve diğer sosyal bilimlerin bile iştahını kabartacak denli güçlü bir teknik dil edinmiştir. Bu nedenle heterodoks iktisat okullarının eleştiri ve teklifleri ana akım iktisadın güçlü konumunu zedelemekten uzaktır. Bu yüzden şu an için, hem ana akım iktisadın mevcut güçlü konuma karşın heterodoks iktisat okullarının teorik dağınıklığı hem de hermeneutik yöntemin disiplin içinde büyük oranda kabul görmemesi nedeniyle iktisadi düşüncenin disiplin içinde gelişmesi ve kalıcı bir yer edinmesi mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla entelektüel tarihin bir kolu olan iktisadi düşünce, iktisat disiplini içerisinde büyük oranda varlık gösterememekte ve sosyal bilimlerin kıyısında kalmaya devam etmektedir.

Kaynakça

- ALBERT, Hans, "Hermeneutics and Economics: A Criticism of Hermeneutical Thinking in the Social Sciences", *KYKLOS*, 1988, Sayı: 41(4), s. 573-602.
- BACKHOUSE, Roger E. And FONTAINE, Philippe, "Economics and Other Social Sciences: A Historical Perspective", *Annals of the Fondazione Luigi Einaudi*, 2018, Sayı: 52, ss. 7-44.
- BAUMAN, Zygmunt, *Hermenötik ve Sosyal Bilimler: Anlamaya Dair Yaklaşımlar*, çev.: Hüseyin Oruç, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2017.
- BECKER, Garry, *The Economic Approach to Human Behavior*, The University of Chicago Press, Chicago, 1976.
- BLAUG, Mark, *The Methodology of Economics or How Economists Explain*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.
- BLAUG, Mark, "No History of Ideas, Please, We're Economists", *Journal of Economic Perspectives*, 2001, Sayı: 15(1), ss. 145-164.
- BOETTKE, Peter J., "Evolution and Economics: Austrians as Institutionalists", *Research in the History of Economic Thought and Methodology*, 1989, Sayı: 6, ss. 73-89.
- BOETTKE, Peter J., "Ludwig Lachmann and His Contributions to Economic Science", *Advances in Austrian Economics*, 1994, Sayı: 1, ss. 229-232.
- BOETTKE, Peter J., "Rational Choice and Human Agency in Economics and Sociology: Exploring the Weber-Austrian Connection", Herbert. Giersch (Ed.), *Merits and Limits of Markets* içinde, Springer, Berlin, 1998.
- BOETTKE, Peter J., "The Use and Abuse of the History of Economic Thought within the Austrian School of Economics", *History of Political Economy*, 2002, Sayı: 34, ss. 337-360.
- BOETTKE, Peter J., *The Battle of Ideas: Economics and the Struggle for a Better World, The Sir Ronald Trotter Lecture*, 2007, New Zealand Business Roundtable.
- BOULDING, Kenneth. E., "After Samuelson, Who Needs Adam Smith?", *History of Political Economy*, 1971, Sayı: 3, ss. 225-237.
- CALDWELL, Bruce, "Of Positivism and the History of Economic Thought", *Southern Economic Journal*, 2013, Sayı: 79 (4), ss. 753-767.
- ÇAKIR, Necip, *Physics and Economics*, A Thesis Submitted to the Institute of Social Sciences for Graduate Studies of the Bosphorus University, İstanbul, 1991.
- DAVIS, John B., "The Turn in Economics: Neoclassical Dominance to Mainstream Pluralism?", *Journal of Institutional Economics*, 2006, Sayı: 2(1), ss. 1-20.
- DAVIS, John B., "Is Mainstream Economics a Science Bubble?", *Review of Political Economy*, 2017, Sayı: 29(4), ss. 523-538.
- FINE, Ben, "Economics Imperialism and Intellectual Progress: The Present as History of Economic Thought?", *History of Economics Review*, 2000, Sayı: 32(1), ss. 10-35.
- FREY, Bruno S. and BENZ, Matthias, "From Imperialism to Inspiration: A Survey of Economics and Psychology", John B. Davis ve diğerleri (Edit.), *The Elgar Companion to Economics and Philosophy* içinde, Edward Elgar: Cheltenham 2004.
- GADAMER, Hans G. (1995), "Hermeneutik", Doğan Özlem (Edit), *Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar* içinde, Ark Yayınları, Ankara 1995.
- GORDON, David, *Hermeneutics Versus Austrian Economics*, Auburn, Alabama: The Ludwig von

- Mises Institute, 2015.
- JENNINGS, Annand WALLER, William, "Evolutionary Economics and Cultural Hermeneutics: Veblen, Cultural Relativism, and Blind Drift", *Journal of Economic Issues*, 1994, Sayı: 28(4), ss. 997-1030.
- KIRZNER, Israel M. (edit.), *Subjectivism, Intelligibility and Economic Understanding*, The Macmillan Press, London, 1986.
- LACHMANN, Ludwig M., "Austrian Economics: A Hermeneutic Approach", Don Lavoie (edit.), *Economics and Hermeneutics* içinde, Routledge, London, 1991.
- LAVOIE, Don, "The Interpretive Dimension of Economics: Science, Hermeneutics, and Praxeology", *The Review of Austrian Economics*, 2011, Sayı: 24, ss. 91-128.
- LAZEAR, Edward P., "Economic Imperialism", *Quarterly Journal of Economics*, 2000, Sayı: 115(1), ss. 99-146.
- LEE, Frederic S., "Heterodox Economics and its Critics", *Review of Political Economy*, 2012, Sayı: 24 (2), ss. 337-351.
- MEDA, Dominique, *Emek Kaybolma Yolunda Bir Değer Mi?*, çev.: Işık Ergüden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- MIROWSKI, Philip, "Physics and the 'Marginalist Revolution'", *Cambridge Journal of Economics*, 1984, Sayı: 8, ss. 361-379.
- MIROWSKI, Philip, "the Philosophical Bases of Institutional Economics", *Journal of Economic Issues*, 1987, Sayı: 21(3), ss. 1001-1038.
- MISES, Ludwig von, *İnsan Eylemi*, çev. İsmail Aktar, Liberte Yayınları, Ankara, 2008.
- MONTES, Leonidas, "Smith and Newton: Some Methodological Issues Concerning General Economic Equilibrium Theory", *Cambridge Journal of Economics*, 2003, Sayı: 27, ss. 723-747.
- ÖZLEM, Doğan, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2008.
- ÖZVEREN, Eyüp, "İster İstemez Karşılaştırmalı ve Dışa Bağımlı İktisadi Düşünce Tarihinin: Gözlemler ve Sorunlar", M. Erdem Özgür ve diğerleri (edit.), *Türkiye'de İktisadi Düşünce* içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 13-48.
- PENNINGTON, Mark, *Sağlam Politik Ekonomi: Klasik Liberalizm ve Kamu Politikasının Geleceği*, çev. Atilla Yayla, Liberte Yayınları, Ankara, 2014.
- ROTHBARD, Murray N., "The Hermeneutical Invasion of Philosophy and Economics", *The Review of Austrian Economics*, 1989, Sayı: 3, ss. 45-59.
- SAMUELS, Warren J., "The Self-Referentiability of Thorstein Veblen's Theory of the Preconceptions of Economic Science", *Journal of Economic Issues*, 1990, Sayı: 24(3), ss. 695-718.
- SAMUELS, Warren J., "The History of Economic Thought as Intellectual History", *History of Political Economy*, 1974, Sayı: 6, ss. 305-323.
- SAMUELSON, Paul A., "Economists and the History of Ideas", *The American Economic Review*, 1962, Sayı: 52(1), ss. 1-18.
- SEN, Amartya (2008), "Önsöz", A. O. Hirschman, *Tutkular ve Çıkarlar: Kapitalizm Zaferini İlan Etmeden Önce Nasıl Savunuluyordu?* içinde, çev.: Barış Cezar, Metis Yayınları, İstanbul 2008, ss. 11-18.
- STIGLER, George J., "Economics- The Imperial Science?", *Scandinavian Journal of Economics*,

1984, Sayı: 86(3), ss. 301-313.

SWEDBERG, Richard, "Introduction", Richard Swedberg (edit.), *Economics and Sociology, Redefining Their Boundaries: Conversations with Economists and Sociologists* içinde, Princeton University Press, Princeton 1990, ss. 3-26.

WATSON, Peter, *Fikirler Tarihi: Ateşten Freud'a*, çev.: Kemal Atakay ve diğerleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014.

YILMAZ, Feridun, "Avusturya İktisadı ve Sübjektivizm", *Piyasa*, 2004, Sayı: 11, ss. 101-119.

YILMAZ, Feridun(2011), "Düşünceden Kaçış Çabasının Öyküsü: İktisadın Felsefeden Kopuşu", Feridun Yılmaz ve Ozan İşler (edit.), *İktisadı Felsefeyle Düşünmek* içinde, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 39-56.